

הרב שבתאי לוי

ראש כולל הליכות משה
רחוב הרב רבינוב 7
בני ברק

רב ומו"צ דשכונת רמת אהרן
רחוב הרב פוברסקי 2
בני ברק

תאריך י"ט אייר תשפ"ג

בס"ד

מודד מים אלקטרוני מדגם סונטה H (G3 ו LR) המיוצר ע"י חברת ארד דליה.

כדי לחוות דעת הלכתית היה צריך לידע כיצד פועל המודד. הוצג בפני המודד האמור שפותח ע"י צוות "המכון המדעי הטכנולוגי להלכה בראשות הרה"ג רבי אברהם משה הלפרין שליט"א, למדנו את הענין על כל צדדיו, קראנו מש"כ הרב דוב לנדאו שליט"א והרב שמחה בונים לייזרזון שליט"א בתיאור מבנה המודד וכיצד פועל, ואף ישבנו עם איש מקצוע מתוך הליך הפיתוח והיצור וליבנו הנושא, והמסקנה שמודד זה - נמצא כמד ביתי או כמד ראשי בכניינים משותפים.

פעולת המדידה לא נעשית ע"י תנועת המים, כלומר אין בפעולת המים כדי להזיז איזה חלקיק הגורם לפעולה כזו או אחרת. אלא המים זורמים ואין הם מפעילים שום גורם. אך מאידך ישנם מצידי הצינור חיישנים (או שנקרא להם מיקרו מחשב) השולחים פולסים אולטראסוני הקולטים גלי קול המועברים במים וע"י גלי קול אלה שרק הם מסוגלים לזהות, יודעים לחשב את מהירות זרימת המים. חשוב לציין שחיישנים אלו עובדים כל הזמן ללא קשר לזרימת המים. ולכן כשאין זרימה במים, לא שאין רישום כלל, אלא הרישום פועל אך כותב סיפרה 0, כלומר לא זוהתה זרימה. וכשהמים זורמים הרי שהזרימה נקלטת ובהתאם לכך גם כותב את עצמת הזרימה לפי הנצרך. ישנם עוד פעולות אוטומטיות שנעשו ע"י מחשב זה, כגון חישוב כל הזרימה לפי מה שנקלט ושליחתו כל כמה שעות למרכז הבקרה. אולם אין זה חשוב לנו כי פעולות אלו ודאי שאין להם קשר ישיר לאדם המשתמש בכרז, ולכן לא פירטנו אותם. ולפ"ז גם אין כל הגברת זרם.

חשוב לציין שבאמת עשו להם גם הוראות למצב שבת ע"י מכשיר מיוחד הפועל לפי הוראות של המכון הטכנולוגי להלכה. אך אנו נדון במכשיר הרגיל אם הינו מותר לשבת.

ראשית עלינו לברר שאי אפשר להשתמש במקרה זה עם המונח פסיק רישיה דלא ניחא ליה או לא איכפת ליה. משום שאם לא היה המונה מונה את קצב הזרימה, הרי שתאגיד המים היה צריך למנות לפי צריכה יחסית, ובמקרים שכאלה תמיד המדידה היא בהגזמה לטובת התאגיד וגורם עוול ללקוח, ומה עוד שתמיד הצריכה בשבת בכל בית יהודי היא פחותה, כך שקשה לומר שלא ניחא ליה שהרישום והמדידה יהיו מדויקים גם בשבת.

בספרי גררי השבת (ח"א במבוא, ענף ט) ביארתי בס"ד בהרחבה כל דין כוחו וכח כוחו בשבת ואציין כמה סוגיות השייכות לענייננו.

בסנהדרין (עז:): אמר רב פפא האי מאן דכפתיה לחבריה ואשקיל עליה בידקא דמיא גירי דידיה הוא ומחייב, והני מילי בכח ראשון אבל בכח שני גרמא בעלמא הוא. וכיבוד הדברים דכח ראשון היינו המים שיוצאים עם פתיחת המחסום מתוך לחץ המים ולכן מתייחסים אחר האדם והו"ל כמו שכוחו מעורב בזריקת המים, והוה ממש כדין זריקת חץ דכח העצור שם מתייחס לאדם ששילח את

הרב שבת י לוי

ראש כולל הליכות משה

רחוב הרב רבינוב 7

בני ברק

רב ומו"צ דשכונת רמת אהרן

רחוב הרב פוברסקי 2

בני ברק

תאריך י"ט אייר תשפ"ג

בס"ד

החץ ולכן נחשב כוחו. וכפי שביאר הר"ן (בסנהדרין) בשם רבינו דוד, דהואיל ויש שם כח הפועל, ע"ז מחייבים אותנו. ע"ש. אולם בכח שני דהיינו אותם מים שממשיכים לירד לא מכח ההתפרצות הראשונית, אלא מכח המדרון שעומדים שם, אינו חייב עליהם, הואיל וכח המדרון לא נחשב לכח הפועל. וכן מדוייקים דברי רש"י (שם) שבביאור המקרה בכידקא דמיא ביאר, שעומדים המים במקום סגור וכשיוצאים יש שם מקום מדרון, ואח"כ ביאר דכח ראשון היינו ששם את האדם קרוב אל השפה שמיד שיוצאים המים מגדרותיהן פוגעים בו. ובחולין (טז). כתב דמיד נכנסים לתוך פיו. וא"כ לשם מה ביאר שהמקום יש בו מדרון, והלא לא מכח המדרון הם באים כי אם מכח המים גרידא מחמת קרבתו אל השפה. וצ"ל שכתב כן כדי להבין מהו כח שני, דכח שני היינו כשכבר פסק כח לחץ המים, והמים לא היו יכולים להגיע אל האדם הנמצא כפות בסמוך, רק הגיעו אליו מחמת המדרון, וכיון שאין כאן כח הפועל אין לייחס זאת לאדם. נמצא לפ"ז שכל שעדיין נשפכים המים ע"י לחץ הו"ל כח ראשון.

ובנד"ד עם פתיחת כרוז המים בבית, מיד נכנסים מים חדשים לצינור ואם היו גורמים לפעולה בשבת, ודאי שהיה זה נחשב לכח ראשון. אולם לפמש"כ בתיאור פעולת המודד האלקטרוני הנ"ל הרי שכרוך שאין זרימת המים פועלת שום מלאכה בשבת, וממילא אין לאסור על האדם הפתיחה משום בידקא דמיא דנחשב לכח ראשון.

(ב) ומעתה יש לנו לברר דין כוחו וכח כוחו בשבת. דאף שלענין נזיקין כוחו דינו כגופו ממש כמבואר בסוגיא דמכות (ז:) ובב"ק (יח.) מ"מ עלינו לידע מה דינו לענין שבת.

והנה מצאנו כמה דינים שלכאורה סותרים אלו את אלו. דהנה תנן בריש הזורק (שבת צו.) דהזורק מרשות היחיד לרשות הרבים חייב, והלא הנחה שתעשה ברה"ר לא תעשה ממש בידיו אלא בכוחו ובכל זאת חייב, וכן מצאנו בשבת (קב.) הזורק לעשות חבורה בין באדם בין בבהמה ונזכר עד שלא נעשית החבורה, פטור. הא קמן שאם נתכוון לה וידע שהיום שבת, חייב, הרי לפנינו שאף שעשה המעשה בכוחו ולא בידיו ממש, דינו ממש כידיו, אמור מעתה דין שבת שוה לדין נזקין שכוחו הוה כאדם ממש.

וכן מצאנו כיו"ב בירושלמי (פ"ב דשבת ה"ה) דנפח וכיבה והבעיר חייב, ונפיתה מצאנו בב"ק (י"ז:) דקרו לה צרורות ולא גופו. אמנם בשו"ת הר צבי (ח"א סי' קלד) הביא בריש הסימן בשם הגר"י ענגיל בגליוני הש"ס דלמד שכוחו לאו כגופו, ושאינו נפיתה דנחשב ממש גופו, שהרי יוצאת ממש מגופו.

אולם בשו"ת הר צבי (שם) האריך לדחות דבריו ממקורות הגמרא שזכרנו דמשמע שכוחו כגופו. גם מצאנו כיו"ב בשו"ת רב פעלים (ח"א סי' כ"ה) דהאריך להוכיח דכוחו בשבת אינו מן התורה, מלבד במקומות שכך היה דרכו במשכן, ולפיכך באש חייב משום מבעיר משום שזה דרכו שהיתה במשכן, וטלטול מרשות לרשות שלא בידו אלא בשפיכה פטור, מלבד ע"י זריקה דגם זו היתה במשכן. וגם שונה זריקה מכוחו, ע"ש. אולם עיין בספר מנוחת אהבה (ח"ב פ"א סי"ז) דהאריך להשיב

הרב שבתאי לוי

ראש כולל הליכות משה
רחוב הרב רבינוב 7
בני ברק

רב ומו"צ דשכונת רמת אהרן
רחוב הרב פוברסקי 2
בני ברק

תאריך י"ט אייר תשפ"ג

בס"ד

על הדברים. ואמכ"י.

מנגד מצאנו בשבת (ק): דכוחו בכרמלית לא גזרו בו רבנן. ולכן התירו לשפוך השופכין על דופן הספינה ומשם ישפך לים שהוא כרמלית. וכן בשבת (קמא). הנכנס לים, המים הניתזים מכוחו לא גזרו עליהם בכרמלית. ולכאורה מזה שאמרו שלא גזרו בכרמלית משמע שברה"ר כה"ג אינו מן התורה אלא מדרבנן, ולכן בכרמלית לא גזרו דהו"ל גזירה לגזירה. וכן משמע ברמב"ם (פט"ו דשבת הלי"ט) דכוחו בשבת ברה"ר אסרו חכמים, ואין בזה חיוב דאורייתא. ולכן נקט לשון איסור, עי"ש. וכן מתבארים הדברים בפירוש רש"י עירובין (פח). בדעת ר"א בן יעקב שמותר לשפוך מים בתוך הביב והוא יקלח לרה"ר מאליו. ופירש"י דהואיל ואין גופו שופך לרה"ר, אלא גופו שופך לביב ומן הביב מאליהם יוצאים, אין בזה איסור תורה. וכשאינו מתכוון מותר גמור. עי"ש, ומלשונו מוכח דכל שאין שפיכה מגופו ממש, אין בזה איסור דאורייתא, ולכאורה הדברים סותרים זה את זה.

וישוכן של דברים הוא, דכל חץ שאדם זורק נחשב למעשה ידיו ממש, דהלא מרגע הזריקה ועד הפגיעה הרי הוא המשכיות של מעשה ידיו ללא הפרעה. ולפיכך כוחו זה נחשב למעשה ידיו. לכן הזורק אבן והשיר התמרים חייב משום קוצר (שבת עד): אי לאו שאין דרך תלישה בכך. דהואיל וזריקת האבן נמשכת עד לפגיעה בדקל, הרי כוחו זה נחשב למעשה ידיו ממש. אולם אם שפך על גבי קרקע ומכח השפיכה המשיכו לילך, נחשב הדבר שכאו מכוחו ולא בכוחו. נמצא שלענין שבת כל שכאו בכוחו חייב. אבל מה שכאו מכוחו פטור. דחסר לנו העשיה במעשה ידיו.

לפיכך השופך להדיא לכרמלית אסור כדין הזורק (בריש פרק הזורק) דלמרות שההנחה לא נעשית ממש בידיו, מ"מ נעשית בכוחו. אולם אם שפך על דופן הספינה וירד לכרמלית, הרי באו לכרמלית מכוחו, שהרי ישנה עקירה מדופן הספינה והנחה לכרמלית. ועקירה זו נעשית מכוחו לא ממש מעשה ידיו, לפיכך פטור ברה"י ומותר גמור בכרמלית. לכן מובן מדוע כשמתז מים בים מותר, שהרי לא שפך המים להדיא אלא הוא נכנס לתוך המים וממילא נוצר לחץ מכוחו ויצאו המים בהתזה, וכל שנעשית מכוחו ולא בכוחו דהיינו שליחה ממעשה ידיו אינו חייב בשבת. ולכן השופך בביב אין בו חיוב מן התורה, דברגע שנפלו ע"ג הקרקע נמצא שהמשך יציאתם היו מכוחו ולא בכוחו.

נמצא שכל העושה מלאכה מכוחו ולא בכוחו, אינו אלא מדרבנן, וכשהמלאכה עצמה הנוצרת אינה אלא דרבנן כמו שפיכה לכרמלית, הרי הוא מותר גמור.

ובנדר"ד אף אם המים היו גורמים למלאכה כלשהי הלא אינו אלא מדרבנן, דאף לשיטת החזו"א, בנדר"ד שאין הפעלה חדשה וסגירת מעגל, אין כאן איסור דאורייתא לכ"ע, וא"כ כל קריאת החיישנים והכתיבה על הצג אינה אלא מדרבנן, והואיל והכל נעשה ע"י המים נחשב הדבר מכוחו כאיסור דרבנן, ומותר גמור הוא. ק"י שבנדר"ד אף לא עושה כתיבה ולא קריאה אלקטרונית, אלא כפי שביארנו לעיל שהחיישן עובד כל הזמן ומה שרואה הוא קולט, דהו"ל כמו מצלמה שמצלמת כל הזמן בין אם אדם עובר או לא, דפשיטא שאין איסור לעבור שם שהרי לא מפעיל כלום, וזה שהוא מצלם, הוא גורם לעצמו ולא שהאדם גרם לו. ה"נ בנדר"ד לא פתיחת הברז גרמה את הכתיבה, אלא

הרב שבתאי לוי

ראש כולל הליכות משה
רחוב הרב רבינוב 7
בני ברק

רב ומו"צ דשכונת רמת אהרן
רחוב הרב פוברסקי 2
בני ברק

תאריך י"ט אייר תשפ"ג

בס"ד

הקריאה והכתיבה היתה ממילא כל העת, אלא שכעת קולטת את הזרימה, אבל אין כאן כל הפעלה.
וכ"ש שיש להתיר בהיתר גמור.

ג) גם אם היה מקום לדמות פעולה זו לכח כוחו דהמים לא עושים מלאכה אלא החיישן שעובד לפי זרימת המים מפעיל ועושה איזה איסור מדרבנן, גם היה מקום להקל, שהרי בכח כוחו כתב הרדב"ז (ח"א סימן קעא) להתיר אף באיסור דאורייתא, ואף שבשו"ת יבי"א (ח"ג חאו"ח סימן יח אות ה) הסתפק בדין כח כוחו בשבת, מ"מ בדרבנן גם הוא יודה להקל. וכ"ש בנד"ד דלא מפעיל כלום, וא"כ אף אין כאן כח כוחו ולכן יש במודד זה סונטה H היתר גמור לכתחילה.

ד"ר חגי גולדברג
מבית קול בני ברק
ניסן 2023
בית מדרש